

Space for Creativity – Reuse of Empty Urban Spaces for Creative Industry

Priestor pre kreativitu – Využitie prázdnych priestorov miest pre kreatívny priemysel

Andrea Leitmannová, andreja.leitmann@gmail.com

Ústav urbanizmu, Fakulta architektury, Vysoké učení technické v Brně

školitel: doc. Ing. arch. Gabriel Kopáček, Dr.

ABSTRACT: The empty, in other words unused or abandoned spaces with built infrastructure, create a constant and inevitable part of the urban development processes. They are the results of the political, social, cultural or economic changes in the society or are related to the changes in industry or production. The paper shows the current result of a research project aimed to identifying the potential of empty spaces in selected localities in Bratislava and their possible re-use by the creative industry thus generating creative clusters. Based on the analyses of existing creative clusters in other European cities, it illustrates the possibilities of access to their realization within unused spaces or areas with originally different function.

KEYWORDS: empty spaces; creative industry; creative cluster; re-use

ABSTRAKT: Prázdné, inými slovami nevyužívané alebo opustené, priestory s vybudovanou infraštruktúrou tvoria konštantnú a nevyhnutnú súčasť procesov urbánneho rozvoja. Vznikli ako dôsledok politických, sociálnych, kultúrnych, ekonomických zmien v spoločnosti alebo v súvislosti s rozvojom, prípadne zmenou, priemyslu a výroby. Príspevok prezentuje priebežný výsledok výskumu zameraného na identifikovanie potenciálu prázdnych priestorov vybraných lokalít v Bratislave pre kreatívny priemysel s cieľom vytvorenia kreatívnych klastrov. Na základe analýzy existujúcich kreatívnych klastrov v iných európskych mestách ilustruje možnosti prístupu k ich realizácii v rámci nevyužívaných priestorov alebo areálov s pôvodne odlišnou funkciou.

KLÍČOVÁ SLOVA: prázdne priestory; kreatívny priemysel; kreatívny klaster; opätovné využitie

Úvod

Napriek stále rastúcej urbanizácii a tendencii zahusťovania miest disponujú súčasné mestá veľkým počtom nevyužitých alebo nedostatočne využívaných priestorov. Prirodzene sa teda diskutuje o potrebe ich využitia, a to predovšetkým ako priestorov pre doplnenie absentujúcich funkcií v konkrétnom susedstve, štvrti, prípadne v celomestskom až nadmestskom meradle. Potenciálnym prostriedkom oživenia prázdnych priestorov sa v poslednom období javí kreatívny priemysel (1). Možnosť jeho rozvoja v rámci nevyužívaných priestorov troch skúmaných bratislavských lokalít bola overovaná výskumom, ktorého výsledky sú popísané v tomto príspevku.

Metodika

Na základe štúdia literatúry a lokálneho kontextu boli vytipované lokality v Bratislave s potenciálom pre kreatívny priemysel so zámerom vytvorenia urbanistického kreatívneho klastra (ulice Panenská, Štefánikova, Šancová a ich okolie). Ich výber bol následne preverený výsledkami online dotazníka, na ktorom sa podieľalo 50 respondentov. Oslovení boli ľudia pôsobiaci v kreatívnom priemysle v Bratislave a tiež v kreatívnych klastrach v Drážďanoch, Lisabone a vo Viedni, ktoré sú súčasťou prípadových štúdií v rámci tohto výskumu. Dotazník bol zameraný na získanie informácií o preferenciách a správaní sa jednotlivcov pracujúcich v kreatívnom priemysle a ich vzájomnej spolupráci. Na základe dotazníka, rozhovorov, ekonomických ukazovateľov, priestorovo-funkčnej analýzy lokalít a analýzy cien nehnuteľností bol vyhodnotený potenciál a možnosti týchto lokalít stať sa kreatívnymi klastrami (2). Na účel tohto výskumu boli použité kategórie kreatívneho priemyslu definované v dokumente Správa o stave a potenciáli Kreatívneho priemyslu na Slovensku (Jaurová et al., 2013). Súčasťou projektu bola aj analýza piatich zahraničných a jednej domácej prípadovej štúdie, ktoré sa týkajú konverzií nevyužívaných priestorov na funkčné kreatívne klastre. Na účel tohto výskumu boli vybrané: Nová Cvernovka (Bratislava), Das Packhaus (Viedeň), Zentralwerk (Drážďany), Spinnerei (Lipsko), Cable Factory/Kaapeli (Helsinki) a LX Factory (Lisabon). Výber bol uskutočnený s dôrazom na rôznu veľkosť priestorov, historický kontext, polohu v rámci mesta, dobu trvania, organizačnú štruktúru a ekonomický model. Niektoré ukazovatele boli následne porovnávané so skúmanými lokalitami.

Prípadové štúdie

Hoci vo výsledku sú niektoré kreatívne klastre svojim zameraním a fungovaním zdanlivo podobné, ich východiskové koncepty sa rôznia. V prípade Packhausu bolo jedným z motívov prázdno ako nevyužitý zdroj, u LX Factory to bolo nájdenie priestoru pre umelecké aktivity, v Zentralwerku šlo o spojenie bývania a umeleckých

aktivít, a v prípade Spinnerei a Cvernovky sa jednalo o kombináciu týchto motívov. Počas ich fungovania však dochádza k miešaniu rôznych funkcií a základný koncept sa tak vďaka flexibilita organizačnej štruktúry môže rozširovať podľa vlastnej potreby alebo na základe dopytu zvonku.

Financovanie chodu kreatívnych klastrov je možné riešiť niekoľkými spôsobmi, ktoré závisia tiež od konceptu samotného projektu, teda jeho nasmerovania smerom na verejnosť a spoluprácu s komerčným sektorom. Finančný model tiež ovplyvňuje forma vlastníctva a organizačná forma. Kreatívne klastre v rámci prípadových štúdií možno rozdeliť na dve skupiny – tie, ktoré vlastní samotný správca kreatívneho klastra (organizácia, firma, NGO) a tie, ktoré má organizácia v prenájme na dobu určitú. V týchto skupinách sa vyskytujú ešte špecifické nuansy, kedy kúpu nehnuteľnosti realizovala nadácia a rekonštrukcia bola spolufinancovaná z verejných zdrojov, ako napríklad u Zentralwerku, alebo forma *Zwischennutzung*, teda dočasné využitie s krátkodobým prenájomom, ako je to v prípade Packhaus.

Výhodou kreatívnych klastrov je ich bipolárna organizačná a právna štruktúra, ktorá im umožňuje uchádzať sa o verejné zdroje (granty a dotácie), získavať peniaze z verejných zbierok a zároveň podporovať svoj príjem ziskovými aktivitami (služby, konanie podujatí a pod.). Náklady na chod projektu, ktorý často zahŕňa aj splátku za rekonštrukciu, sú získavané predovšetkým z nájmov. Niektoré projekty sú tiež čiastočne komerčne zamerané tým, že poskytujú širšiu paletu služieb a podujatí aj návštevníkom mimo klastra, ako napr. LX Factory, alebo je ich financovanie podporené väčšími spoločnosťami, ako je to v prípade Spinnerei, čím dokážu svoje príjmy stabilizovať, prípadne poskytnúť menším a neziskovým projektom nižšie náklady. Analýza vzdialenosti kreatívnych klastrov od centier miest ukázala, že pre úspešnosť a udržateľnosť projektu tento faktor nezohráva veľkú úlohu. Dôležitejšie je skôr dopravné napojenie a dostupnosť areálu prostredníctvom MHD.

Vybrané lokality

Dve z troch vybraných skúmaných lokalít sa nachádzajú v blízkosti historického centra Bratislavy (ulice Panenská a Štefánikova) a jedna (ul. Šancová) na hranici širšieho centra napojená na dva významné dopravné uzly. Všetky sú dobre dopravné napojené na systém MHD. Nachádzajú sa v zmiešaných zónach s bývaním, občianskou vybavenosťou a administratívou. Sú v nich historické budovy, prázdne, nevyužívané budovy a priestory, a priamo na nich alebo v širšom okolí sa odohráva aktívny kultúrny a spoločenský život. Okolie Panenskej ulice je považované za multikultúrnu a mnohonárodnostnú štvrť. V týchto lokalitách sídlia mnohé náboženské organizácie, vzdelávacie alebo výskumné inštitúcie a zahraničné inštitúty, no predovšetkým niekoľko významných kultúrnych centier, podniky a organizácie kreatívneho

priemyslu a niekoľko neziskových organizácií. Ich aktivity sú navzájom previazané a často súvisia s rozvojom okolia a lokálnych komúnit.

Cena nájmov verzus priemerná výška príjmu

Vzhľadom na to, že začínajúci umelci netvorí práve skupinu s vysokým príjmom, je výška nájmu za priestor pomerne dôležitým faktorom pre vznik, rozvoj a udržateľnosť kreatívneho klastru. Porovnanie pomeru priemernej mesačnej mzdy a nájmov v jednotlivých prípadových štúdiách (obr. 1) ukázalo, že výška nájmu za m² sa pohybuje v rozpätí od 0,28 % do 0,87 % výšky príjmu. Tu nastáva problém, nakoľko v pozorovaných lokalitách by sa pri porovnaní cien nájmov tento pomer dostal nad 1 %. Jedným z riešení tohto problému je využitie potenciálu blízkosti centra mesta na rozvoj ziskových aktivít, čo by sa mohlo odraziť na znížení nájmu. Ďalším riešením by bola dohoda s vlastníkom dlhodobo nevyužívaných nehnuteľností na forme *Zwischennutzung* (dočasného využitia). Takýchto nehnuteľností sa v pozorovaných lokalitách nachádza niekoľko. Napriek týmto možnostiam sa lokalita blízko centra v zmysle výšky nájmu javí ako pomerne nevýhodná, hoci 71 % opýtaných ju v dotazníku označilo za dôležitú a 19 % za veľmi dôležitú. To, že prípadové štúdie sú od centra pomerne vzdialené, má zjavne svoj význam. Periféria ponúka nižšie nájmý a tým pádom väčšiu voľnosť v aktivitách jednotlivcov ako aj klastru ako celku.

Dotazník

Hoci blízkosť služieb, ako reštaurácií, kaviarní, obchodov, a možnosti voľnočasových aktivít a športu sú viac-menej všeobecnou preferenciou, smerodajné pre lokalitu potenciálneho kreatívneho klastru môže byť aj to, ako často kreatívci tieto služby využívajú. Podobne aj zjavne častá frekvencia navštevovania podujatí v okolí podporuje Floridovu myšlienku o „bohémскеj kreatívnej triede“ (Florida, 2002).

Dotazník ukázal dôležitosť kreatívneho prostredia, tvoreného ľuďmi pracujúcimi v kreatívnom priemysle. Dôvodom kladení vysokej dôležitosti na pracovné prostredie tvorené ľuďmi z kreatívneho priemyslu je aj častá a intenzívna spolupráca medzi jednotlivými jeho odvetvami (obr. 2). Význam priestorovej koncentrácie subjektov pracujúcich v kreatívnom priemysle dokazuje aj potreba blízkosti k dodávateľom a spolupracujúcim firmám. Najviac spolupráce medzi odvetvami kreatívneho priemyslu, prípadne v rámci toho istého odvetvia, má dizajn (grafický, produktový i úžitkový). Časté spolupráce je vidieť aj u výtvarného umenia, architektúry, reklamy či kreatívnych odvetví v digitálnom prostredí. V rámci toho istého odvetvia má najviac spolupráce práve architektúra.

Záver

V skúmaných lokalitách Panenskej, Štefánikovej a Šancovej ulice pôsobí niekoľko zabehnutých kreatívnych subjektov, iniciatív a aktivít, čo vytvára základ pre rozvoj potenciálneho kreatívneho klastru v urbanistickej rovine. Okrem toho sa vo všetkých troch lokalitách nachádzajú ďalšie subjekty, prevádzky a organizácie, ktoré svojimi zameraniami vytvárajú podpornú štruktúru pre kreatívny priemysel, a už v súčasnej dobe s kreatívnym priemyslom aktívne spolupracujú. Lokality ponúkajú dostatok prázdnych priestorov, fyzickú infraštruktúru, občianskou vybavenosť a oplývajú silným geniom loci a aktívnym umeleckým či spoločenským životom. Ich problémom je však pomerne vysoká cena nájomov. Z dotazníka vyplývajúci rovnaký dôraz na všetky charakteristiky lokality, bez hľadania priorít (ako napríklad blízkosť k centru mesta a zároveň potreba parkovania), je pri hľadaní vhodnej lokality pre vznik kreatívnych klastrov pomerne náročnou úlohou. Ak by sa tieto požiadavky mali stretnúť aj s primeraným nájomom, stáva sa táto úloha ešte náročnejšou. V ostatných ohľadoch lokality napĺňajú potreby kreatívcov vyplývajúce z dotazníkového prieskumu a možno tak tvrdiť, že pri vyriešení problémov výšky nájomov a parkovania majú potenciál vytvoriť kreatívne klastre.

Realizáciu výskumu podporil formou štipendia z verejných zdrojov Fond na podporu umenia. Príspevek vznikl ve vazbě na výzkumný projekt FA-S-16-3727 – 100. výročí vzdělávání architektů na Fakultě architektury VUT v Brně, oblast urbanismus.

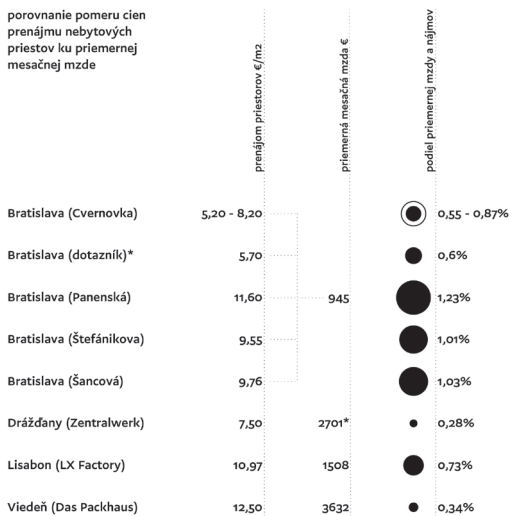
Poznámky

1. „Kreatívny priemysel tvoria tie priemyselné odvetvia, ktoré majú svoj pôvod v individuálnej tvorivosti, zručnosti a talente, a majú potenciál pre vytváranie zisku a pracovných miest prostredníctvom tvorby a využívania duševného vlastníctva.“ (DCMS, 2001)
2. Kreatívny klastre je geografická koncentrácia podnikov a jednotlivcov z oblasti kreatívneho priemyslu, ktorá združuje zdroje do sietí a partnerstiev s cieľom vzájomnej stimulácie aktivít, podporuje kreativitu a vytvára podmienky pre efektívnu a úspornú ekonomiu.

Prameny

- DCMS: 2001, Creative Industries Mapping Document, DCMS, London.
- Jaurová, Z., Jenčíková, K., Geist, R., Lipnická P. and Salajová, S.: 2013, Správa o stave a potenciáli kreatívneho priemyslu na Slovensku, Bratislava, Neulogy, a. s.
- Florida, R.: 2002, The rise of the Creative Class, Basic Books, New York.

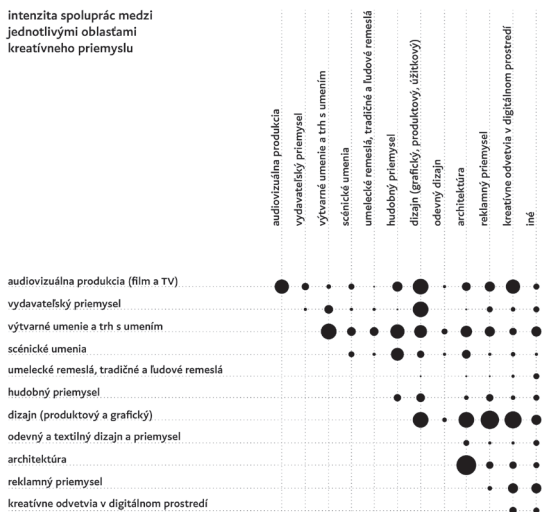
porovnanie pomeru cien prenájmu nebytových priestorov ku priemernej mesačnej mzde

* 25 respondentov pracujúcich v kreatívnom priemysle v lokalite Bratislava
 ** údaj pre spoločnosť Sachsen (celonemecký priemer predstavuje priemernú mesačnú mzdu vo výške 3991 €)

Obr.1. Porovnanie pomeru cien prenájmu nebytových priestorov k priemernej mesačnej mzde

intenzita spolupráce medzi jednotlivými oblasťami kreatívneho priemyslu

Obr.2. Intenzita spolupráce medzi jednotlivými oblasťami kreatívneho priemyslu